

УЧУУТАЛ ТУҢУНАН ХАҢЫАККА...

ОҢО ДЬОҢУРУН ТОБУЛАР ҮС ЭЙГЭ

*“Учуутал аргына” хаһыат
Ахсынньы, 2016 сыл*

Ахсынньы 9 күнүгэр Чурапчытаабы оҢо спортивной оскуола-интернатын саха тылын учуутала, Саха Өрөспүүбүлүкэтин туйгуна Акулина Николаевна Кузьмина «ОҢо тус дьоҢура тобуллуутун үс сомоҢо эйгэтэ: Айылгы, УйулҢа, Дьулуур» диэн өр сыллаах иитэр-үөрэтэр үлэтин көрдөрөр өрөспүүбүлүкэтэҢи семинар буолан ааста. Бу тэрээһин С.Н. Донской-II аатынан үөрэҢи сайыннарар уонна идэни үрдэтэр институт, Д.П. Коркин аатынан олимпийскай эрэллэри иитэр Чурапчытаабы спортивной оскуола-интернат салалталарын, улуус үөрэҢин управлениетын, саха тылын учууталларын көбүлээһиннэринэн ыытылынна. Институт специалиһа Февронья Васильевна Ядрихинская салалтатынан Дьокуускай куораттан фундаментальной кууруска үөрэнэр Үөһээ Дьааны, Ханалас, Уус-

Алдан, Мэнэ-Ханалас учууталлара, Томпоттон, Тааттаттан, Чурапчыттан биир идэлээхтэрбит кытыннылар.

Семинар Ньургуйаана Николаевна Седалищева «Мутугунан бырабар мунур үйэ» диэн IX кылаастарга «Толбон» «тыыннаах» хаһыаты куолаан таһаарар. Айталинка Алексеевна Постникова «Саха – Айылҕа оҕото» диэн аһаҕас уруоктарынан сабаланна. Эдэр коллегаларын кэнниттэн Акулина Николаевна XI-с кылаастарга «Символ уобарастара саха литературатын уруоктарыгар» коллоквиум-уроугу көрдөрдө. Бары өттүнэн сонун уруок буолла диэн сылдыбыт дьон санааларын эттилэр.

Бары билэрбит курдук, А.Н. Кузьмина Сахабыт сиригэр «Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу» диэн уоланнар ааҕыларынан хамсааһынын олохтообута. 2015 сыллаахха бу хамсааһын 10 сыллаах бэлиэ күнүн ааҕыта Дьокуускай куоракка ытыттылыбыта. Семинар иккис чааһыгар учуутал ааҕыларга анаммыт маастар-кылааһы биэрдэ, уол оҕону хайдах ааҕыга кытыннарарын, оҕо оҕону уһуйарын туһунан кэпсээтэ, кистэлэннэрин арыйда. Дьонунук туттубут, сахалыы танныбыт уолаттар араас тиэмэбэ аахпыт хоһоонноро мустубут дьону Ийэ Тыл этигининэн, кэрэтинэн, чуор куоластарынан сөхтөрдүлэр.

Өссө биир сонун көстүүнэн кэнсиэр-уроук буолла. «Тоҕус томтордоох Чурапчы биир бастын томторугар бу кэнсиэр уроугум тоҕус нүөмэрдээх буолуоҕа», - диэн Акулина Николаевна биллэрдэ. Культура туйгуна, биллэр ырыаһыт Василий Кузьмин таһаарбыт «Чурапчы» ырыатын 70 уол ыллаан ньиргиттэ. Акулина Николаевна оҕолору дорҕоонноохтук аахтарарын, фольклор

көрүнгөригэр уһуйарын таһынан, культура колледжын хоровай салаатын бүтэрбит анал үөрөҕүн туһанан, оҕолору хоровай ырыаҕа эмиэ дьарыктыыр. Манна биллибитинэн, дэгиттэр талааннаах, учуутал биир да кылааһы хаалларбакка, барыларын илиитин иһигэр ылан, ырыа-тойук, ааҕыы, фольклору толоруу эйгэтинэн абылаабыт. Кини маны барытын бүтүн оскуола кэллэктиибэ барыта турунан кыайарын, иитээччилэр, кылаас салайааччылары үлэлэригэр, ийэ тылга, норуот үгэстэригэр олус бэринилээхтэрин, оскуола салалтата бу туһугар ытыллар үлэни куруук өйүүрүн тоһоҕолоон бэлиэтээтэ.

Кэнсиэр-уроук кэнниттэн «Саха итэҕэлэ - оскуола ыһыаҕар көстүүт» диэн ааттаах виртуальной экскурсияҕа сырыттыбыт. Интернат-оскуола оҕолуун, учууталыын, төрөппүттэрдийн бука бары эрдэттэн бэлэмнэнэн, ыһыахтыыр түһүлгэни ыраастаан, оностон-тэринэн тахсан, дьин сахалыы тыыннаах ыһыағы ыһалларын көрдүбүт. Оннооҕор нэһиликтэргэ дэбигис кыайтарбат көстүүнү, кулуннаах биэни, сылгыны анал күрүөҕэ баайалларын, бэл диэтэр, табаны аҕалан көрдөрбүттэрин кэрэхсээтибит. Кылаастарынан оһуохайы тус-туспа матыыбынан толоруу, үнкүү-ырыа күрүө, илии-атах оонньуута, саха мааны аһынан толору сандалы – барыта орун-онугар түспүт, чин үгэскэ кубулуйбут ыһыах эбит.

Акулина Николаевна бэрт өрдөөбүттэн ылсыбыт үлэтин биир хайысхатынан кинигэ оноруута буолар. Бэчээттиир массыынканын бэчээттээн онорбут бастакы кинигэтэ кытта баар. Биир идэлээхтэрэ улуустааҕы саха тылын методхолбоһугун салайар кэмигэр хомуйан таһаарбыт улуус саха тылын,

литературатын учууталларын бастын уруоктарын «Учуутал учууталга» уонна А.И. Софронов-Алампа 120 сааһыгар анаммыт «Алампа уруоктара» хомуурунньуктарын кэрэхсээтилэр. Өр сыллаах үлэтин түмэн, «Оҕо үс сомоҕо эйгэтэ» диэн таһаарбыт кинигэтин сүрэхтэниитин саха тылын учууталларын улууһааҕы холбоһугун салайааччыта Сардана Николаевна Гоголева ытта. Кинигэҕэ учуутал оҕо научнай төрүккэ олобурут көрүүлэрэ, ырытыылара, үөрэнээччилэрин научнай үлэлэрэ, уус-уран айымньылара, дириг ис хоһоонноох уруһуйдара киирбиттэр. Бу дьобус кинигэ кэтэбэр төһөлөөх үтүмэн үлэ, утуйбатах түүн, ситиһииттэн үөрүү баарын оҕо эйгэтигэр үлэлиир эрэ дьон ситэн өйдүөхтэрэ...

Лидия Степановна Сивцева (Сылан, Чурапчы): «Акулина Николаевна атын эйгэ дьонун үлэтигэр күүскэ тардыбытын көрдүбүт. Кырдьыга да, оҕону сценаҕа элбэхтэ таһаарыахха наада. Олонхону оҕолорго иһитиннэрин. Олонхо уругун тэрийэн ытын. Хайдахтаах да мэник уол олонхону ааттаах үчүгэйдик истэр. Билинни үйэбэ Олонхобут нөнүө өссө сайдыах курдукпун. Олонхону тутуһуобун, кыайыылаах буолуохпун. Олонхобут тэһинин, дэ, тутуох курдук буолан иһэммит, быстыбатарбыт ханнык».

Полина Сергеевна Баланова (Таатта): «Оскуолатын эрэ буолбакка, өрөспүүбүлүкэни бүтүннүү хамсата олорор учуутал. Үлэтэ наһаа киэн, хорутуулаах. Фрактальной ньыма хатылааһынна олус табыгастаах киллэриллибит».

Ирина Ивановна Харайданова (Кириэс Халдыаайы, Томпо):
«Семинар наһаа үрдүк таһымнаах. Бэйэбит үлэбитигэр киирдэххэ, сана учебниктар программалара суох буолан, киһи ыпсаран, ылынан испэт. Маны таһынан, учууталлар уруоктарын түмэн, мунһан таһаарыахха наада. Сорудах ылынан, үллэстэн, онорууну тэрийиэххэ баар этэ. Нуучча тылыгар олимпиада кыра кылаастартан баар, саха тылыгар 9-тан эрэ».

Александра Дмитриевна Ефимова (Үөһэ Дьаангы): «Бу уолаттар аахтаһара үчүгэйин! Фольклор бары көрүнгэ дэгиттэр сайдыбыт сирэ эбит».

Семинар кыттыылаахтара салгыы «Ийэ Тыл саҕахтара: санаалар, көрүүлэр, этиилэр» диэн «төгүрүк остуолга» билигини кэмнэ саха тылын үөрэтиигэ туохха болҕомто ууруллуохтаабын, бу үлэ хайдах тэриллиэхтээбин, онтон да атын кыһалҕаларга бэйэлэрин санааларын этилэр. Кэпсэтиини Бахсы орто оскуолатын дириэктэрин иитэр үлэбэ солбуйааччы, саха тылын учуутала Ж.Ф. Барашкова салайан ытыта. Этиллибит санаалар салгыы үөрэтэргэ анаан, сурукка тиһиннилэр.

Д.П. Коркин аатынан Чурапчытаабы спортивнай, олимпийскай эрэллэри иитэр интэринээт-оскуола саха тылыгар уонна литературатыгар учуутала Акулина Николаевна Кузьминаҕа үрдүк таһаарыылаах үлэтин иһин биир идэлээхтэрин үрдүк үөрүүлэринэн добуһуоллатан, Үөрэби сайыннарар уонна идэни үрдэтэр институт үрдүк наҕараадата, «Методист Якутии» диэн анал бэлиэ туттарылынна.

*Жанна Федоровна Барашкова,
Чурапчы улууһа.*

«РФ БАСТЫН УЧУУТАЛА» ААТ ХАҢААЙКАТА

*“Учуутал аргыһа” хаһыат
Алтынньы, 2017 сыл*

Учуутал - үөрэнээччи, үөрэнээччи – учуутал... Бу киһи-аймах баарын тухары куруук баар өйдөбүл. Ханнык баҕарар улуу киһи олобун кэпсиир кинигэни арыйдакха, хайаан даҕаны кинини ким үөрэппитин, ким сырдыкка уһуйбутун, ким дьобурун, идэтин арыйбытын туһунан махтал тылларынан ахтан ааспыт буолаллар...

Чурапчы сирэ урут-уруккаттан чулуу учууталлар дойдулара. Чурапчы – төрөөбүт тыл бары өгүн-талатын, күүһүн-кыабын, күлүмүн-тырымын оҕоҕо инэриигэ өр сылларга үлэлэспит Ийэ Тыл Ийиэхситтэрин, Айар Тыл Айыыһыттарын, Саха Тылын Далбар Хотуттарын дойдута...

Бүгүн эһиэхэ билиһиннэрэбин - улуу тренер Дмитрий Петрович Коркин аатынан Чурапчытааҕы республиканской спортивной олимпийской эрэллэри бэлэмниир интернат-оскуола саха тылын уонна литературатын учуутала Акулина Николаевна Кузьминаны. Үөрэтэр оҕолоругар, алмааһы кырыылыыр курдук, ийэ тыл бары дэгэтин арыйар, оҕо Айылгытын нөнгү Уйулҕатын уһугуннаран Дьобурун арыйарга көмөлөһөр чулуу Учууталы.

Ис-иһиттэн күүрэн-хааран, санаабытын толорон олоххо киллэрэр, уруок эрэ биэриинэн мунурдаммакка, үөрэтэр оҕолорун, сизэтэ сылдьан, сахалыы ырыаҕа-тойукка, саха тыаһыгар-ууһугар, хоһоону хомоҕойдук ааҕыыга уһуйар дэгиттэр учууталы, уһуяаччыны Акулина Николаевнаны мин сөбүлээн, талан ылбыт идэтинэн үлэлээн дьоллонон дьон ахсааныгар киллэрэбин. Ханна да сырыттын, куруук саха философиятын, культуратын, сана кинигэни ырытыһар, республика, улуус культурнай сонуннарын туһунан сананы, сонуну истибиккин туһулагар сэргэх, кэпсэтинньэн киһи. Дьэтигэр ыалдьыттаатакха, субу-субу төлөпүнэ тыаһаан «мэһэйдиир»: коллегалара сүбэ-ама көрдүүлэр, үөрэппит оҕолоро үтүө сонуннарын үллэстэллэр, аймак дьоно махталларын этэллэр – кини тула үтүө үтүө санаа эрэ эргийэр дыкти эйгэлээх дьүөгэ.

Кини – учуутал, ийэ тылга уһуяаччы буоларын таһынан, хор туруорааччы, ырыаһыт, хомуска үөрэтээччи, кинигэ танан

таһаарыы маастара, республикаҕа уолаттарга хоһоону дорҕоонноохтук аабыыны тарҕатан “Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу” уоланнар аабыыларын төрүттээччи, хамсааһыны саҕалааччы, научнай чинчийээччи, дьоро киэһэни ыгытааччы, сатабыллаах тэрийээччи, олоххо бигэ тирэхтээх аныгы Саха Дьахтара.

Өртөн ыла ытыллар саха тылын, литературатын өрөспүүбүлүкэтээби олимпиадатыгар Акулина Николаевна үөрэнээччилэрэ Саввина Ира, Монастырева Сайыына, Литвинцева Сардаана 2013-2016 үөрэх сылларыгар I, II, III, IV миэстэ буолбуттара. Өрөспүүбүлүкэтээби олимпиада кыайыылааҕа Сардаана Литвинцева биир кэлим экзамены 84 баалга туттарбыта.

Литература уруктарыгар өй-санаа өттүнэн тус толкуйдаах, үөрэнээччи бэйэтэ ис дууһатыттан айымньыны ылынар турукка киирэр эйгэни үөскэтэр. Кини бырайыактыыр уонна фрактальной ньымалары алтыһыннаран ордук сөбүлээн туттар. Оҕону уус-уран литератураҕа сыһыарарга уонна айымньыны аабыыга угуйарга биир табыгастаах ньыма. Айымньы проблематын үөрэнээччи тус бэйэтэ толкуйунан мөккүһүн чуолкайдьыр, ону барытын олоҕу кытта ситимниир уруктары Акулина Николаевна “Оҕо тус дьобура тобуллуутун үс сомоҕо эйгэтэ” өрөспүүбүлүкэҕэ авторскай семинарыгар VII кылаастарга “Хачыгыр”, XI кылаастарга “Төлкө” айымньыларга коллоквиум уруктарга көрдөрбүтэ.

Акулина Николаевна үлэлиир оскуолата – өрөспүүбүлүкэҕэ, Россияҕа, маны таһынан аан дойдуга да киэнник биллэр оскуола. Билэрбит курдук, бу оскуола үөрэнээччилэрэ үөрэх дьылын устатыгар үгүс күрэхтэһиилэргэ, сбордарга сылдьар спортсмен оҕолор. Маннык түгэннэ учуутал оҕо үөрэх бырагырааматыттан хаалбатын туһугар сана ньымалары тобулара ирдэниллэр. Бу оҕолорго Акулина Николаевна бырайыактыыр-чинчийэр үлэ ньыматын туттар, куруук информацияны ырытыһа сылдьар ситими олохтуур буолан, үөрэнээччилэрэ төрөөбүт тыл уонна литература уруктарыгар сыһыаран, ханна да сырытталлар, үгүһү билэн-көрөн, үгүс сонуннаах, кэпсээннээх эргиллэллэр.

ССРС, РСФСР, Саха АССР үтүөлээх тренерэ Дмитрий Петрович Коркин, уол оҕо кутун-сүрүн күүһүрдэргэ анаммыт педагогическай концепциятыгар тирэҕирэн, Акулина Николаевна 2006 сылтан уолаттарга аналлаах «Көтүөххэ хотойдуу үрдүккэ»

өрөспүүбүлүкэтээҥи бырыайыагы саҕалаабыта. Билигин бу чин үгэскэ кубулуйбут, сүһүөбэр турбут, киэн биһирэбили, СӨ Үөрэх уонна наука, спорт министристибэлэрин өйбүлүн ылбыт, уон икки сыл устатата 2125 уол оҕо кыттыылаах улахан түһүлгэбэ кубулуйда. Хоһоон ааҕы күрээбэр учуутал суруйааччылар Сойуустарын, СӨ Аҕаларын холбоһугун, РФ Ийэлэрин хамсааһынын кытта бииргэ үлэлэхэр. Сылын аайы хоһоон күрэҥин норуодунай суруйааччылар, биллэр-көстөр чулуу дьон дьүүлүлүллэрэ оҕолорго интэриэһи уонна улахан эппиэтинэһи сүктэрэр, олохторугар биир чаҕылхай өйдөбүл буолара саарбаҕа суох.

2008 сылтан Акулина Николаевна улахан кылаас оҕото сагара-инэрэ, толкуйдуу үөрэнэригэр «Толбон», оскуола үөрэнээччитэ бэйэтин сөпкө салайынан, дьону кытта бодоруһа үөрэнэригэр «Өй-санаа экологията», 2 группалаах инбэлиит оҕоҕо анаан «Тирэх», саха ырыатыгар-тойугар, хомуска, оһуохайга уһуйар «Дьүрүлгэн», уус-уран ааҕыыга уолаттары тардар аналлаах «Үрдэл» бырагыраамалары кыайа-хото тутан үлэлэттэ.

Учуутал Кузьмина А.Н. ыгытар бары үлэтин сырдатан СР, РФ үгүс ахсааннаах научнай-практической конференцияларыгар кыттыбытын элбэх дипломнар, сертификаттар туоһулулар. Улууска, республикаҕа ытыллар семинардарга, авторскай курстарга куруук аһаҕас уроктарынан кыттар. Чурапчы улууһунааҕы саха тылын учууталларын методхолбоһугун 5 сыл (2009-2014 сс.) илээн-саҕалаан салайбыта, холбоһугу атын үрдүк таһымна таһаарбыта. Кини салайар кэмигэр улуус учууталларын бастын уроктарынан “Учуутал учууталга”, “Алампа уонна билинни кэм” хомуурунньугу онорон таһаарбыта. Кинигэ танан оноруу – бу Акулина Николаевна хоббита, сөбүлүүр, умсугуйар дьыалата. Кини барыта 20-гэн тахса кинигэни редактор, корректор быһыытынан версткалаан таһааттарда. Тус бэйэтэ үс методической пособие автора.

2008 сыллаахтан Акулина Николаевна көбүлээн, үөрэнээччилэрэ Харлампьев Виктор, Потапов Саша «Олох киэн аартыгар үктэнээри туран...» кинигэни бэчээттэспиттэрэ. Ити кэскиллээх саҕалааһын үтүө үгэскэ кубулуйан, сылын аайы оскуола выпускниктара ахтыы кинигэ таһаараллар.

Араас омул оџото үөрэнэр интернат-оскуола коллектива оџолуун, учууталлыын, төрөппүтгэрдиин бука бары эрдэтгэн бэлэмнэнэн, сайын аайы дьин сахалы тыыннаах ыһыаџы ыһаллар. Оннооџор нэһилиэктэргэ дэбигис кыайтарбат көстүү - кулуннаах бизни, сылгыны анал күрүөџэ баайан, дьону кэрэхсэтэллэр. Кылаастарынан оһуохайы тус-туспа матыыбынан толоруу, үнкүү-ырыа күрэџэ, илии-атах оонньуута, саха мааны аһынан толору сандалы – барыта орун-оннугар түспүт, чин үгэскэ кубулуйбут ыһыах ыһыллыыта – бу сахалы тыыны күүһүрдэр үлэ оскуола биир сүрүн хайысхата. Биллэн турар, бу үлэни барытын Николай Николаевич Гуляев директордаах оскуола коллектива биир тыынынан сомоџолоһон үлэлээн ситиһэр.

Спордунаан утумнаахтык дьарыктаналларынын таһынан, оџолор кылаас-кылааһынан тус-туспа: хоһоонноохтук ааџы, фольклор муусуката, ырыа-тойук, оһуохай, олонхону туруоруу курдук көрүнгэргэ утумнаахтык дьарыктаналлар. Оскуола уолаттарынын 70-80 оџолоох хор Акулина Николаевна илиитин иһигэр бөүөбэйдээн таһаарбыт, өрөспүүбүлүкэ, улуус тэрээһиннэригэр ситиһиилээхтик кыттар күүстээх коллектив буолла.

Акулина Николаевна Кузьмина –олох оргуйар үөһүгэр айа-тута сылдыар дьонун киһи, аныгы кэм дьиннээх учуутала.

*Ж.Ф. Барашкова,
Д.Г.Барашков аатынан Бахсы орто оскуолатын учуутала,
саха тылын, литэрэтиирэтин уонна төрүт культуура тын
учууталларынын өрөспүүбүлүкэтээџи “Сайдыы” түмсүүтүн
салайааччыта*

ОҢО СҮРҮН ТИРЭБЭ — ИЙЭ ТЫЛЫНАН ТОЛКУЙА

“Киин куорат” хаһыат
22.09.2021 сыл

Бүгүҥнү сэхэргэхээччим уол оҢо иитиитигэр, аабыы култууратыгар ураты көрүүлээх, кини бу хайысхаҕа үтүмэн үлэни ытытар, бииртэн биир кэрэхсэбиллээх бырайыактары олоххо киллэрэр. Кини ийэ тыл илгэтин инэриммит оҢо ситиһиилээх, сарсынныта саргылаах диэн бигэ эрэллээх.

Ыспыраанка

Акулина Николаевна Кузьмина – Д.П. Коркин аатынан Чурапчытаабы өрөспүүбүлүкэтээби спортивной олимпийскай эрэллэри бэлэмниир интэринээт-оскуола саха тылын, литературатын учуутала, СӨ үөрэбириитин туйгуна, “Арасыйыа чулуу учуутала” национальной бырайыак кыйыылааҕа, СӨ ыччакка министирэстибэтин “Сердце патриота” бочуотунай бэлиэ хаһаайката.

Аабыыны күргүөмүнэн тэрийэн

– *Акулина Николаевна, “Көтүөххэ хотойдуу үрдүккэ” өрөспүүбүлүкэтээби уоланнар аабыыларын тэрийэн ытытаргын үгүс аабааччыбыт истэн билэр, биһириир буолуохтаах. Бу бырайыак туох санааттан сабыллыбытай?*

– Урут-уруккуттан араас аабыыларга, конференцияларга үксүн кыргыттар кытталлар. Биһиги оскуолабытыгар уол оҢо элбэх, кыыс аҕыйах. Бу бырайыак уол оҢону литература диэки хайыһыннарар сыалтан тэриллибитэ. Аны биирдии-иккилии оҢону буолбакка, барыларын күргүөмүнэн кытыннарар санаа киирбитэ. Ол идийэбин дириэктэрбит Николай Николаевич, дириэктэри иитэр үлэбэ солбуйааччы Татьяна Николаевна тута өйөөбүттэрэ. Онон 2004-2005 сыллаабы үөрэх дьылыгар уоланнар аабыыларын бэйэбит оскуолабытыгар тэрийэн ыппышыт. Бастаан илин энээр улуустарын хабыахпыт дии санаабышыт, ол эрэри Кэбээйи, Өймөкөөн курдук улуустартан

кыттыбыттара, онон бэйэбит да билбэппитинэн тэрээһиммит өрөспүүбүлүкэ таһымнаммыта, киэн далааһыннаммыта.

Ханнык баҕарар киһи уопсастыба иннигэр санарарыттан, тыл этэриттэн толлор, кыбыстар. Дьон тыынын уйуу диэн баар. Бастакы сылларга оҕолор тылларын умналлара, онтон билигин оннук суох, таһыммыт үрдээтэ. Ол кэмтэн ыла үөрэрим диэн учууталлар уонна иитээччилэр сценарий суруйарга, оҕо куолаһыгар, майгытыгар барсар тыллары биэрэргэ үөрэннилэр. Уопсайынан, улахан хамсааһын табыста. Хас оскуола аайы уолаттар бөлөхтөрө баар буоллулар, онтон олус үөрэбин. Биһиги сүрүн тэрээһиннэрбитин үксүн уолаттар ыталлар. Холобур, Дмитрий Петрович Коркин туһунан дьүһүйүүбүт хаһан баҕарар бэлэм. Атын да оскуолаларга оннук.

Туох барыта кыраттан саҕаланар. Мин оскуолаҕа үлэлии кэлиэхпиттэн сахалыы тыыны киллэрэргэ дьулуспутум. Биһиги оҕолуун-улаханньын бары бэйэ-бэйэбитин “Үтүө сарсыарданан!”, “Үтүө күнүнэн!” диэн эбэрдэлэһэбит. Ким даҕаны “Здравствуйте!” диэбэт. Арай сана кэлбит оҕолор диэхтэрин сөп. Оскуоланы бүтэрбит да үөрэнээччилэрбит уулуссаҕа көрсө түстэхтэринэ: «Үтүө күнүнэн!» – дииллэр. Онтон үөрэбит, дьоллонобут.

Былырыын ааҕыларбыт 15 сыллаах үбүлүөйүгэр эрдэттэн бэлэмнэммиппит. 300-тэн тахса оҕоҕо сайаапка киирбитэ. Тэрээһиммит буолуо үс хонук иннинэ, ыраах улуустар айаннаары сырыттаһтарына, пандемия биллэриллибитэ. Аны туран, ааҕыларбыт Кыайыы 75 сылыгар анаммыта. Бастаан ыарыы намырыа, пандемия бүтүө дии санаабыппыт. Харантыын ааһар күнүн долгуйа күүппүшпүт. Кыайыы күнэ чугаһаабыта, хайыахпытый, сүбэлэһэн баран дистанционной халыыбынан ыппыппыт. Онтон инстаграм, ютуб арийбыппыт. Дьүүлүгү сүбэҕэ суруйааччылар, ааттаах-суоллаах артыыстар, биллэр-көстөр дьон үлэлээбиттэрэ. Кыайыы 75 сылыгар анаммыт ааҕыларбытыгар буйун суруйааччылар оҕолоро, аймахтара уолаттарга анал бириистэрин тугтарбыттара. Кинилэргэ истин махталбытын тиэрдэбит.

Быйылгы ааҕыларбытын алтынньыга былааннаабыппыт. Икки түһүмэхтээх онордубут. Финалга тахсыбыт сэттэ хамаанда оҕолоро “Сосновый бор” кииннэ кэллэр, 21 күн сынньаналлар.

Аны туран, аафыы култуурата дьизэ кэргэнтэн саҕаланыхтаах диэн санаанан салайтаран, быйылгыттан “Эр Хаан” диэн өрөспүүбүлүкэтээҕи аафыылары тэрийдибит. Улуус дьаһалтата өйөөбүтэ. Уол оҕо, аҕата, эһэтэ, таайа, күтүөтэ, абаҕата уо.д.а. кытталлар. Бу оҕону литература диэки хайыһыннарар сонун хайысха буолла. I өрөспүүбүлүкэтээҕи дьизэ кэргэн аймагынан аафыыларын кыайыылаагынан Дьоллоохоптор тахсан, 50.000 солк. сууманан наҕараадалааммыттара.

– *Эһиги оскуолабытыгар спорду өрө туппут оҕолор үөрэнэллэр. Сэрэйдэххэ, кинилэргэ ураты методика наада буолуо...*

– Биһиги оҕолорбут араас күрэхтэһиилэргэ, сбордарга сылдьаллар, күн аайы иккитэ дьарыктаналлар. Кырдыгынан эттэххэ, сорох-соробор уруокка бэриллибит тиэмэни үөрэттэхпитинэ да сөп буолар курдуктук. Ол эрээри уруоктары таба тэрийдэххэ, оҕоҕо интэриэс күөдьүйэр, көтүшпүтүн да ситиһэргэ дьулуһар. Ол иһин уруоктарым ис хоһооннорун уратытык, үөрэнээччигэ табыгастаах гына сааһылаан, анал ньымалары, албастары танан былаанныы сатыыбын.

Биһиги оскуолабытыгар өрөспүүбүлүкэ араас улуустарыттан үөрэнэ кэлэллэр. Ону суруйааччылары билиһиннэриигэ туһанабын. Холобур, Алеша Тимофей Сметанин дойдутуттан кэлбит, оттон Саша Үөһээ Бүлүүттэн, Петр Тобуруокап төрөөбүт улууһуттан сылдьар диибин. Оччоҕо оҕо ордук өйдөөн хаалар.

Аны туран, “Улуу Куданса”, “Кыһыл ойуун”, “Тулаайах оҕо” курдук айымньылары көтүшпүт оҕо элбэҕи сүтэрэр. Ол иһин методикабар сонун хайысхалары киллэрэбин. Холобур, символ уобарастары кыайа-хото туттабын. Бу бырайыактыыр уонна фрактальной ньымалары алтыһыннарыы диэн буолар. Холобур, оҕо уруһуйдуур уонна кылаас иннигэр туран кэпсиир. Күрэхтэһэ сылдьыбыт, уроугу көтүшпүт оҕо кинини истэр, интэриэс күөдьүйэр.

Биир үөрэнээччим Улуу Куданса уобараһын тыы курдук көрөбүн диэн эрдиилээх уруһуйдаабыт этэ. Ону Чачыгыр Таас көмөтүнэн салайтарар диэн быһаарбыта. Тулатыгар муора уруһуйдаабыт, ол олоҕу уобарастаан көрдөрбүт.

Тыыннаах айымньы эргэрбэт!

– *Төрөпнүттэр саха тылын уонна литературатын учебнигыг көрө-көрө саллабыт, бырагыраама олус ыарахан дииллэрин элбэхтэ истэбит. Оҕо айымньы тылын-өһүн өйдөөбөт, уопсайынан, сорох айымньы эргэрбит диэн этэллэрэ оруннаах дуо?*

– Айымньылар хайдах эргэриэхтэрэй? Ама, хайаан? Тыыннаах айымньылар сүрүн идийэлэрин, суолталарын үйэ-саас тухары сүтэрбэттэр. Өксөкүлээх Өлөксөй, Алампа, Николай Неустроев, Ойуунускай, о.д.а. классиктарбыт айымньылары хайаан эргэриэхтэрэй?! Арай учебникка киирбит айымньы оҕо сааһыгар сөп түбэспэт буолуон сөп. Холобур, урукку бырагыраамаҕа 6 кылааска Николай Неустроев “Тиэтэйбит” комедията баара. Мин ону өйдөөбөт этим. Биллэн турар, саха тыла ыарахан. Киэп, туһаайыы, ТХЭ, БХЭ, о.д.а. элбэх.

– *Саха тылыгар, литературатыгар электроннай матырыйаал олус аһыйах. Ону дистанционнай үөрэх туюгулаата. Онлайн үөрэх туһунан санаан?*

– Олох сөбүлээбэтиг диэн аһаҕастык этэбин. Урут оҕолорго презентация онорторор этим. Оҕо бэйэтин илиитинэн тутан-хабан, хасыһан булбутун өйүгэр хатыыр. Көрдүүр, көмүскүүр сатабылланар. Билигин матырыйаал син баар. Уопсайынан, үөрэнээччи бэйэтэ уруһуйдаабытын (холобур, символ уобарастары) эбэтэр көрдөөн булбутун (холобур, презентация онороругар) эбэтэр мөккүөр тахсыбыт айымньыларын ордук ылынар.

– *Литература уруоктарыгар ханнык айымньылары ырытаргытыгар оҕолор ордук уһукталларый?*

– Өксөкүлээх Өлөксөй “Ойуун түүлэ” айымньытын күүскэ үөрэтэбин. Ол аата элбэхтик ырытан, кэпсэтэн, нойосуус үөрэттэрэн. Оҕолор бэркэ толкуйдаан таһаараллар. “Саха интеллегенциятыгар сурукка” эмиэ ураты болҕомтобун уурабын. Далан “Тулаайах оҕо”, “Тыгын Дархан” айымньыларын өрө тутууларын. Алампа драмалара оҕону элбэххэ үөрэтэллэр, толкуйдаталлар. Уйбаан “Үлэлибин-үлэлибин да, байан киирэн барбаппын” диэн этиитинэн уруокка үгүс кэпсэтии тахсар.

Сонун методика, оџону умсугутар ньымалар

– Биир бэйэм литератураны ордоробун. Төрөөбүт литература уруогар оџо ийэ тылынан санаатын сайа этэр кыаџа арыллар. Оџо саха классик суруйааччыларын тустарынан, кинилэр сүрүн айымньыларын хайаан да билиэхтээх. Кылааска киирээт, оџолорго 3-5 тургутук ыйытыыны биэрэбин. Саха литературата хас сыллаахха төрүттэммитэй? Ханнык айымньынан? Сахалы тылынан суруллубут бастакы айымньы, ким суруйбутай? Саха сэбиэскэй литературатын ким төрүттээбитэй? Омос көрдөххө, араарбат, билбэт киһиэхэ барыта биир ыйытыы курдук. Оџо Өксөкүлээх Өлөксөй, А. Уваровскай, П.Ойуунускай диэн хоруйдуохтаах.

Билигин киһи өйүгэр хатыыр дьөџура бэрт кылгас буолла. Олус элбэх информация ортотугар олоробут. Ол иһин итинник тургутуктар оџо өйүн сайыннараллар, олус туһалаахтар.

Фольклор диэн тугуй? Норуот тылынан уус-уран айымньыта. Баара-суоџа түөрт тыл, ону өйдөөн диибин. Аныгыскы сырыыга төттөрү эргитэн ыйытабын: “Норуот тылынан уус-уран айымньыта диэн тугуй?”. Араастаан эрийэн, бутуйан, хатайдаан. Куруук ыйыта сырыттааххына, оџо араара үөрэнэр.

Уопсайынан, төрөөбүт литература уруоктарыгар тиэрминнэри үгүстүк тутта сатыыбын. Ону таһынан үөрэнээччи тус санаатын этэрин курдук ырытыылары, кэпсэтиилэри, мөккүөрдэри таһаарабын. Үөрэнээччи толкуйугар болџомто уурабын. Айымньыны күннээџи олоџу кытта ситимнээн биэрдэххэ, оџо ордук ылынар дии саныыбын.

Аны туран, “Штур” диэн ньыманы хото туһанабын. Оџолорго бэрт судургутук, бэйэлэригэр сыһыаран быһаарабын. Холобур: Сахамин, Айыына, Назар, Ваня. Бу кылаас оџолорун ааттара. Мантан ким ордугун була охсоллор, Айыынананы тоџо туораппыттарын быһаараллар, үөрүү-көтүү бөџө буолаллар. Онтон соруудахпын тутта уруок тиэмэтигэр хайыһыннаран биэрэбин. Холобур, суруйааччылары аатталалыыбын: Өксөкүлээх Өлөксөй, Сэмэн Тумат, Алампа, Николай Неустроев. Оџолор Сэмэн Тумат – саха норуодунай суруйааччыта, атыттар – классик суруйааччылар диэхтээхтэр. Литератураны үчүгэйдик билэр үөрэнээччи тутта сөпкө хоруйдуур. Бу методика саха тылыгар эмиэ

үчүгэй. Холобур, үс түһүгү этэбин уонна биир этии чилиэнин кыбытабын. Аны туран, холобурдары оҕолорго бэйэлэригэр толкуйдатар өссө ордук. Билиилэрэ хангыр, интэриэс да үөскүүр.

– Аныгы оҕолор санааларын сатаан сааһылаан эпэттэр, өйтөн суруйууга букатын да малыйаллар дишлэригэр сөбүлэнэбин дуо?

– Уруокка бэйэтин санаатын этэ үөрэммит оҕо өйтөн суруйууну ыарырҕапат дии саныыбын. Оҕолорго өйтөн суруйуу чэпчэки, көнүл, оттон диктант ордук ыарахан, аахпыттан суруйууга хааччахтан тахсыбаккын диэн мэлдьи этэбин.

Аҕыйах сыллааҕыта үс үөрэнээччим саха тылыгар БКЭ туттарабыт диэн соһуппута. Медицинскэй институтка бараары сылдьан. “Билиибитин бэрэбиэркэлиэхпит этэ”, – диэбиттэрэ. Энигини бэлэмнээбэппин, химияҕытын, биологияҕытын үчүгэйдик үөрэтин диэн сүбэлээбитим. Олимпиадаҕа кыттар, миэстэлэхэр кыргыттар этэ. Онон улахан бэлэмнэниитэ суох холкутук туттарар кыахтаахтара. Сардаана Литвинцева 87 баалы ылбыта.

Быйыл кыһыл көмүс медалиспыт Ньургуйаана Смирникова саха тылын үөрэбэр киирбититтэн олус соһуйан уонна үөрэн олоробун. “Эн саха тылыгар бараҕын” диэн биир да оҕону анаан-минээн бэлэмнээбэтэҕим үрдүнэн, хас да оҕом саха тылыгар үөрэнэ киирбитэ. Аны биир кылаас оҕолоро бэйэлэрин баҕаларынан ОГЭ туттарбыттара. Ол Арасыйаҕа кыттарбар төһүү күүс буолбута.

Төрөөбүт тылы билии – ситиһии төрдө

– Саха тылыгар, литературатыгар ВПР, БКЭ туттарбаттар. Ол иһин оҕолор нуучча тылын, математиканы ордук кыһаллан үөрэтэллэр. Дьингэр, оннук диэн толкуйдуур сыһа. Мин оҕолорго саха тылын учууталлара буолун диэбэппин. Төрөөбүт тылгытынан толкуйдуургутугар, олоххутугар наадалаах диэн хатылыыбын. Төрөөбүт тылын үчүгэйдик билэр оҕо ханнык баҕарар хайысхаҕа ситиһиилэниэн сөп диэн этэбин. Тоҕо диэтэххэ оҕо сүрүн тирэбэ – ийэ тылынан толкуйа.

Даша Барашкова саха тылын, литературатын олимпиадаларыгар мэлдьи кыттара, өрөспүүбүлүкэтээҕи өйтөн суруйуу кыайыылааҕа, кытай тылын үөрэппитэ, билигин “Саха” НКИХ суруналыына. Ира Саввина, өрөспүүбүлүкэҕэ саха тылын, литературатын олимпиадатыгар иккис миэстэлээх оҕом, прокурор үөрэҕин бүтэрбитэ, ситиһиилээхтик үлэли сылдьар. Сардаана Литвинцева өрөспүүбүлүкэҕэ литература олимпиадатыгар бастаабыта, “Инникигэ харды” конференцияҕа дипломант, билигин медицинскэй институтка үөрэнэр.

Аабыларга кыттыбыт уолаттарым ханна да тийбиттэрин иһин, куруук актыбыыстарынан биллэллэр. Бэйэлэрэ араас тэрээһиннэри иилээн-сағалаан, тэрийэн ыыталлар. Соғуруу барбыт оғолор ыһыах ыһаллар. Эрийэн ону-маны ыйыталлар, ону үөрэ-көтө сүбэлиибин.

– *Саха литературатын айымньыларыгар олоғурбут хас да киинэ табыста. Бу туһунан санаағын этиэн дуо? Ханньык айымньынан киинэ онорон таһаардахха, норуот сэнгээриштиҥ ылыай?*

– Биир да киинэҕэ сыанабыл биэрбэппин. Бэйэм туспа көрүүлэрдээхпин. Ол эрээри уруктарбар ырытыы онорторобун. Далан “Тулааһа оғотун” киинэ гынан таһаараллара буоллар дии саныбын. Соғрон Данилов “От үрэххэ” айымньытынан эмиэ бэртээхэй киинэ уһулуохха сөп диэн көрөбүн.

– *“Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу” аабылар бүтүн өрөспүүбүлүкэҕэ улахан хамсааһыны таһаарда. Кырдьык дағаны, бырайыак элбэх уолу көччөх гына көтүттэ, үүннэрдэ-сайыннарда. Акулина Николаевна, түмүккэ туғу этиэн этэй?*

– Бу сыллар тухары уол оғо киһи буолан кииллийэн тахсарыгар, ураты көрүүнү, санааны ылынарыгар элбэх учуутал, иитгээчи үлэлээтэ. Ол түмүгэр Бүтүн Арасыйытаағы “Океан”, “Орленок” лаағырдарга, Москваҕа “Золотое кольцо России” маршрутунан, Кытайга Таатта, Нам, Чурапчы, Өймөкөөн, Уус Майа, Бүлүү, Уус Алдан улууһун уоланнара сынньанар путевкаларынан нағараадаламмытара. Ил

Дархан Харыйатыгар 5 уол кыттыны ылар чиескэ тиксибитэ.

15 сыл түмүгүнэн “Хотой” ведомственной наҕараада олохтоммута. Уол оҕо иитиитигэр улахан болҕомтолорун уураp дьонно туттарыллар.

Түгэнинэн туһанан, ийэ тыл илгэтин оҕоҕо инэрэ сылдыар кэллиэгэлэрбэр, бырайыакпытын өйүүр дьонно, чуолаан Арасыйа үөрэнээччилэрин бүтүүн хамсааһынын Саха сиригэр координатора Нюргуяна Владимировна Макароваҕа, “Аҕалар түмсүүлэрин” салайааччыта Айхал Иванович Габышева, спонсордарга истин махталбын тиэрдэбин.

Үлэ ис хоһооно өссө диринээн, ураты тыыны киллэрэн, санаттан сана саҕахтары арыян, ылыктаах толкуй, айымныылаах үлэ ситимнэһэннэр кэнчээри ыччаппыт сайдар суолун тобула, саргылаах ылыгын түстэһэ туруохпут, биир санаанан үлэлиэхпит диэн бүк эрэллээхпин.

Айыына Ксенофонтова

САНАТТАН САГАНЫ БАҢЫЛЫАХПЫН БАҢАРАБЫН

“Кыым” хайыат
20.04.2023 съл

Кини холобуруттан киһи сайдыыга сылайбакка талаһар, санаттан саганы баһылыыр кыахтаабын итэбэйэбин.

Соторутаабыта ылыммыт аата олус барсар. Тимири тимиргэ охсор курдук чинг-чан, олохтоох сангалаах уонна киһи сөбөр-махтайар, чахчы эриэктэс, үйэлээх, туһалаах үлэлэрдээх. Бүгүн Д.П. Коркин аатынан Чурапчы өрөспүүбүлүкэтээби успуорт олимпийскай эрэллэри бэлэмниир интэринээт-оскуолатын учуутала, «Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу» уоланнар аабыыларын ааптара, элбэх кинигэ эрдээктэрэ, арчыһыт, «Көстүбэт эйгэ кистэлэнгэ» ютубунан биэрии ааптара, биллэр влогер Акулина Кузьмина - Тимирдүйө Хотуну кытта кэпсэтиини эһиги болжомтобутугар таһаарабын.

Бастатан туран учууталбын...

- Баһылаабыт идэлэргиттэн хайаларын чорботобун?

- Биллэн туар, учууталлыырбын өрө тутабын. Оҕолору кытта алтыһарбын олус астынабын, ис-испиттэн таптыбын.

- Оттон атын дьарыктаргар ылсыын төрүүтэ тугуй?

- Киһи олоҕун тухары саганы билэргэ талаһахтаах. Биир бэйэм биир сиргэ хараҕаланан олорбокко, хамсыы-имсии, кэлэ-бара сылдыарбын сөбүлүүбүн. Кыһынын дьыэбэр сөптөөбүн олорор буоламмын, сайынын айанныы сатыбын. Иллэн кэммин туһанан, сана билиини ингэриниэхтээхпин, бэйэбэр туох эрэ саганы арыһахтаахпын диэн санааттан. Ол да иһин оҕуруот аһын олордубат, сибэки ыспат хаһаайкабын.

- Эдэргиттэн ити тэтими тутуһабын дуо?

- Олох күһэйдэҕэ. Улахан оҕолорум улахан кылааска тахсыыларыгар аҕабыт олохтон туораан, үс оҕону бэйэм иитэр түбүгэр дьыэ эргиннэммитим. Кэлин оҕолор улаатан, ыраатан, соҕотохсуйуу тыһа биллибитэ. Арчылааһынна ылсыым идэбиттэн ситимнээх. Оскуолаҕа тэрээһин элбэх. Саха тылын уонна литэрэтиирэтин учуутала, тылга сыһаннаах үлэһит

буоларбынан, ыалдьыттары көрсүүгэ, тэрээһини саҕалыырга арчылааһыны ытарга этэр буолбуттара. Сырыы аайы дьону көрдөһөр табыгаһа суох. Ол кэнниттэн сыыйа дьоро күннэргэ ыныран барбыттара. Бастаан утаа батынар этим. «Эйиэхэ дьон тахсар буоллабына, ол аата эрэнэр, ылынар» диэбиттэриттэн эр ылан, сөбүлэхэр буолбутум. Холобур, бэҕэһээ маҕаһыынна сырыттаһына, «арчылыан дуо?» диэн көрдөһөннөр, чаас аҥаарынан хомунан, дьаннаабыт алгысчыты солбуйдум. Итинник түгэни «миэхэ анаан тосхойбут» диэн ылынабын.

- *Алгыс туох тэрээһин буоларыттан, кимиэхэ ананарыттан тутулуктаах дуо? Биир тэнник барар дуу?*

- Мин уот отгубаппын, айах туппаппын. Урууга аал уоту сана тэриллэр ыал аҕа баһылыга, ол эбэтэр күтүөт уол, уматар, айах тутар. Үбүлүөйдээх киһи эмиэ бэйэтэ ылсар. Ити кэмнэ мин Людмила Ефимова алгыс ырыатын ыллыбын. Буруолатабын, алгыс этэбин. Олук тыллары туттабын эрээри, дьоро күн, кэлбит дьон тыныттан арыллан, тыл бэйэтэ киирэрэ эмиэ баар.

- *Чурапчыга тиийэнг иннинэ тугу үлэлээбиккинэй? Хантан ситимнээххинэй?*

- Ийэм Чурапчы Сыланын Кырбый ууһуттан төрүттээх. Кыратыгар тулаайах хаалан, атын ыалга иитилибит. Аҕам – Уус Алдан Чэриктэйин киһитэ. Оскуоланы Бороҕонно бүтэрбитим. Үлэбин дойдубар саҕалаабытым. Чурапчыга 2004 сыллаахха тута успуорт оскуолатыгар үлэлиирдии тиийбитим. Учуутал быһыытынан тумус тутгар бырайыагым – «Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу» уоланнар аабылара.

Уол оҕо эрэллээх, тирэхтээх буоларын туһугар

- *Өрөспүүбүлүкэ киэн туттуута буолбут аабылылары саҕалааһын хайдах этэй? Түмүгэ туохха көстөрүй?*

- «Көтүөххэ үрдүккэ хотойдуу» диэн ааттаах аабыллар успуорду тутуспут уолаттары хайдах эмэ гынан төрүт тылга хайыһыннарар сыалтан тэриллибиттэрэ. Куонкурус бастакы сыл оскуола иһинэн буолбута. Эһииттэн өрөспүүбүлүкэ таһымыгар тахсыбыта. Бөлөбүнэн аабыы буолан, оҕо хамаанда тыынын ылынар, дьон иннигэр тахсарыттан куттаммат, долгуйбат буолар. Быйыл 18-с сылын ытылынна.

Ийэ тыл сабыдыала күүстээх. Ити – учуутал, төрөппүт, оҕо үлэлэрин, истин сыһыаннарын түмүгэ. Оскуола тэрээхиннэрин уолаттар бэйэлэрэ иилээн-сабалаан ыытар буолбуттара. Биир да сылы көтүппэккэ кыттар уолаттар бааллар. Санаатын сааһылаан, дорҕоонноохтук санарары сатыыр оҕо олоҕор эмиэ эрэллээхтик туттар, тирэхтээх буолар. Салайааччы, артыыс, үлэһит, киһи бэрдэ буолалларыттан үөрөбүт. Бу аабыларынан күөн көрсүүнү тулуйар буолбакка, киһи киһитэ буолар дьону иитэр соругу тутуһабыт. Күрэхтэһии аабынан эрэ мунурдаммакка, былырыынныттан «Бэс Чагда» санаторийга уолаттары биир ый олордон дьарыктаан, бэйэ-бэйэлэрин кытта алтыһар, доҕордоһор усулуобуйалара тэрилиннэ. Аны туран, кыттааччылар учууталларыгар улуус үөрэҕиритин хотойдоох анал бэлиэтэ туттарыллар буолла.

- *Бачча тухары тэрээхинтэн сылайбатын дуо?*

- Аабылар оннуларын буллулар, биир халыбынан бараллар. Туох да уларыһар кыаҕа суох. Ол иһин саганы киллэрэн, быһыл улуус дьаһалтатын дьиэ кэргэннэ салаатын кытта «Эр Хаан» диэн дьиэ кэргэн эр дьонун аабылары тэрийбиһит. Эһэтигэн күтүөтүгэр тийэ аабыахтарын сөп. Ирдэбил быһыытынан, хайаан да оскуола оҕото баар буолуохтаах. Ити хайысха куонкуруһу сүрдээҕин сэргэхситтэ. Аабылары бу сыллар тухары өрөспүүбүлүкэ министриэстибэлэрэ, уопастыбаннай түмсүүлэрэ өйөөн, успуонсардаан кэллилэр. Биллэн туран, киһи салҕар. Ол да иһин ютуб-ханаал нөнүө сана хайысхаҕа ылсарга, дьонно атын өрүтүнэн туһалааҕы онорорго быһаарыммытым.

Дьонно көмөлөһөр баҕаттан...

- *Бөрүкүтэ суох ыйытымы эрээри, аныгы үйэ сизринэн ютуб нөнүө харчылаһар сыал баара дуо? Бастаан хайдах ылсыбыккыный?*

- Адьас суох. Киһэ аайы дьиэтигэр соҕотох олорор сулумах дьахтар тэһийэ төбөбүн батара сатаан ылсыбыт дьарыгым. Атын дьахталлар курдук ис сүрэхпиттэн ылсар дьарыгым суоҕа. Кэлин «ити блогер дьахтар кэпсиирэ барыта сымыйа» диэбиттэрин истэн, тоҕо эрэ наһаа өһүргэммитим. «Дьахтар» да, «сымыйа» да диэн

тыллартан буолбатах. Мин тугу да кэпсээбэппин, дьоруойдарым кэпсиир буоллахтара. Чуолаан «блогер» диэн тыл, мин өйдөбүлбэр, эдэрдэргэ эрэ сыһыаннаах этэ. Оннук туох диэн идэлээх буоларбын билбэккэ да ылсыбыппын. «Блогер» да буолбатах. Видеоны уһуларбынан, «влогер» дэнэр эбиппин.

Билбэппин билэ сатыыр хаачыстыба уруккуттан баар. Ити хайысхаҕа кэлэрбэр оҕом кэриэтэ Роман Саввинов диэн көрбүөччү, уйулҕаһыт ыччат олук буолбута. Чурапчы институтугар үөрэнэр кэмигэр чугастык билсибиппит. Кини миэхэ кинигэ онорторуон баҕарбыта. «Мин кэпсиэм, эн сурун» диэбитэ. Олорон кэпсэппиппит. Диктофонна устубуспун истэн баран, «биэри оноруохха сөп эбит» диэн санаа кирибитэ. Ити хамсык кэмэ этэ. Дьон социальной ситимнэ болҕомтото күүһүрбүтэ. Онон чуолаан ютубу уонна айылҕалаах дьону тутуһарга быһаарыммытым.

- *Айылҕалаахтары кытта алтыһартан дьаархамматаны дуо?*

- Чугас дьонум бастаан утарбыттара. Айылҕалаахтар тустарынан «сырдыгынан сыдыайар, дьонно үтүнү баҕарар дьон» диэн өйдөбүллээхпин. Чуолаан бэйэм алтыһар дьонум оннуктар. Уһулуохпун баҕарар дьоммун билэр эбиппин. «Аартык арыллара, ситим тиксэрэ» диэн баар. Кэлиэхтээх – кэлэр. Айылҕалаахтары, айдарыылаахтары эрэ буолбакка, сахалы тыыннаах идэлээхтэри эмиэ таһаарабын. Уопсайа 20-чэ кинини уһуллум. Сахам дьоно бэйэлэригэр эрэллээх, тирэхтээх, билиилээх буолалларын туһугар. Холобур, мин, уруккута тон өйдөөх киһи чараас эйгэ чахчы баарыгар итэбэйдим.

- *Аан бастаан кими уһулбуккунуй?*

- Алгыһы тутуһар буоламмын, онно чугас Чурапчыга олорор арчыһыт Аайа Макарова – Айуунаны ынырбытым. Бэйэм устарын устарым эрэри, таһары сатаабытым. Ол иһин Дмитрий Слепцов диэн үөрэнээччибин, информатика учууталын көмөлөһүннэрэрим. Билигин бэйэм сатыыр буоллум. Үлэбинэн быйыл айар уопуска ылан, элбэх айылҕалаах, чараас эйгэҕэ сыһыаннаах дьону кытта билистим. Биэриим да биллэрдик элбээтэ. Кинилэр «биһиги үлэбитин түргэттигин, аартыкпытын арыйдын» диэн махтаналлар. Ол эбэтэр дьон ютубу көрөн, кинилэри сэргээн, сэнээрэн, киэн эйгэҕэ тахсалларыгар олук буолаллар эбит.

- Айылжалаах, чараас дьон элбээбитин төрүөтэ туох дии саныгыгый?

- Айылжалаахтар мэлдьи бааллара, бааллар, баар да буолуохтара. Урукку өттүгэр сэрэнии, сэрбэнии баар буоллабына, билигин дьон хорсун. Үөрэтэр киһи да элбээтэ. Саха туппутун сахалыы тыынныыр идэлээх. Ол сиэринэн тастан кирии үөрэби сахатытан биэрэр буоллулар. Ол иһин элбээбит курдуктар.

- Ол үөрэхтэр үгүстэрэ, быһаччы эттэххэ, биисинэскэ кубулуйбуттарын туох дии саныгыгый?

- «Эниэргийэ эргийиитэ» (энергообмен) диэн өйдөбүлү билэр буоллубут. Дьынэр, үлэ иһин төлөбүр былыргыттан баар. Ойууннар үлэлэрин соболонун сүөһүнү сүөһүнэн, сылгынан ылаллара дии. Кыһалжалаахтар, бэл, бүтэник бурдуктарын, арыыларын биэрэн ыталлара. Билинни да дьон инэримит билиилэрин, сыраларын тоҕо босхоҕо барыахтарай? Киһи эниэргийэ өттүнэн сөп түбэхэр дьонноох. Итэҕэйэр буоллабына, эми ылынар, туһанар.

Хайа да элбэххэ араас баар буолар. Харчыга аһара охтубуттар да суох буолбатахтар. Син эмиэ инчэҕэй эттээх буоламын, ис сүрэхтэн буолбакка, туһанар эрэ туһуттан тахса сатыыр дьону сэрэйэбин, таһаартан туттунабын. Дьоруойдарым дьарыктара, дьылжалаара хатыласпатыгар үлэлэхэбин. Ол эбэтэр көрөөччүбүн санаттан сананан үөрдүөхпун, кэрэхсэтиэхпин баҕарабын.

- Уһуларгар хайдах бэлэмнэнэбин? Тугу тутуһабын?

- Туох да сынаарый да, бэлэмнэнии да суох. «Тугу ыйытыаххыный?» диэччилэр. Дьэ, ону бэйэм да билбэппин. Түгэн алтыһы хайдах салалларынан барар. Саамай сүрүнэ, дьоруойум дьын иһэ арыллыар диэри инэн-тонон кэпсэтэрбин сөбүлүүбүн. Кини дьарыга дьонно туһатын, олоххо көрүүтүн, сахалыы санаатын сүһэн ылыахтаахпын. Онтон танан, наардаан таһаарабын. Атын биэриилэртэн уратым диэн, дьоруойбун уустаан-ураннаан билиһиннэрэбин уонна махтанан, үтүөнү баҕаран, алгыһынан түмүктүүбүн.

- Ааккын ким инэрбитэй?

- Оччоттон тутуһар эдэр доҕорум Роман Саввинов биир үтүө күн «Төрүттэргэр тимир уустара бааллар, быһыылаах. Тимир тимиргэ охсулларын истэбин. Тимирдыйэ Хотун диэн аат этитии

кэллэ» диэн этэн соһушпуга. Чахчы, оннук. Аҕам өттүнэн тимир уустара баалларын билэбин. Кэлин көрсөрбүтүгэр Роман: «Чараас эйгэҕэ чугаһаатын. Ааккын ылын, инэрин» - диэбитэ. Онон ахсынньыттан харысхал аат быһыытынан туттабын.

- *Салгыы хайысхаҕын хайдах сайыннарар былааннааххыный?*

- Биэриилэрбин нууччалыы суруктаах таһаарар тиэхиньикэни баһылыахпын баҕарабын. Айылҕалаах дьон атын омуктарга эмиэ баар буоллахтара. Онон өссө да айанныыр дьоруойдарбын ыраах сиртэн булар баҕалаахпын. Нууччалыы холкутук санарарга үөрэнэбин. Өбүгэни кытта көрүһүннэрэр дьон баалларын истэбин. Олорор хайдах ньыманан үлэлииллэрин дьонно билиһиннэриэх баҕам батарбат.

Айылҕалаах дьон норуокка олус көмөлөөхтөр, туһалаахтар. Төһөлөөх ыалдыбыкка эрэл кыымын сахпыттара, муммукка-тэммиккэ суолун, ыйбыттара, күүрбүтү, ыгылыбыты уоскушпугтара буолуой?! Айылҕабыт, норуоппут баайа, тирэҕэ буоллахтара. Төттөрүтүн, кинилэри куһаҕанна күтүрүүр дьон санааларын ыраастаһахтарын, бэйэлэригэр үлэлэһиэхтэрин наада.

- *Аны кинигэ танан онгорорун туһунан кэпсэтиэххэ. Бэйэн суруйаҕын да?*

- Бэйэм суруйуунан дьарыктаммаппын. Арай дьүһүйүүнү онгоробун. Уопсастыбаннай тэрилтэлэр үлэлэрин сырдатар, үлэлэргэ, биирдиилээн ааптардар кинигэлэригэр ылсабын. Быйыл Чурапчы нэһилиэгэ тэриллибитэ 375 сылынан 540 сирэйдээх улахан кинигэни бэлэмнэтим. Биллэн туран, олус сыралаах эрэри, үйэлээх үлэни толорбуппугтан астынабын.

- *Сирдээҕи олоҕу кытта чараас эйгэни тэннэ тутан, Орто дойду дьонун сырдык санаа ситимигэр киллэрэр аналлаах Тимирдийэ Хотун, айар аартыккар арыллыыны, үйэлээх үлэбэр үтүөнү баҕарабын.*

Оксана Жиркова